

OLIY TA'LIMDA MUSIQA FANLARI BO'YICHA NATIJAGA YO'NALTIRILGAN BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

I.Yuldasheva

Qo'qon davlat universiteti Musiqa ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **H.Rasulova**

Musiqa nazariyasi kafedrası stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida musiqa fanlari bo'yicha natijaga yo'naltirilgan baholash tizimini takomillashtirishning didaktik asoslari tahlil qilinadi. Musiqa ta'limining o'ziga xosligi shundaki, unda ta'lim natijasi nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilangina cheklanmay, ijrochilik mahorati, musiqiy eshitish, badiiy tafakkur, ijodiy yondashuv, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, o'z faoliyatini baholash va refleksiv ko'nikmalar bilan namoyon bo'ladi. Shu sababli oliy ta'limdagi an'anaviy baholash mexanizmlarini natijaga yo'naltirilgan, mezonli va rivojlantiruvchi baholash tamoyillari asosida qayta ko'rib chiqish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, musiqa ta'limi, baholash, ta'lim natijasi, didaktik asos, kompetensiya, mezon, rubrika, portfolio, refleksiya, teskari aloqa, ijrochilik, ijodiy faoliyat.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini ta'minlash masalasi faqat o'quv jarayonining mazmunini yangilash yoki zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish bilan cheklanmaydi. Ta'lim jarayonining real samaradorligini aniqlash, talabaning egallagan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini obyektiv baholash, aniqlangan natijalar asosida uning keyingi rivojlanish yo'nalishini belgilash ham muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan baholash tizimi ta'lim jarayonining yakuniy bosqichidagi nazorat vositasi sifatida emas, balki ta'limni boshqarish, rivojlantirish va takomillashtirishning muhim mexanizmi sifatida qaralishi lozim. Musiqa ta'limida mazkur masala yanada murakkab va ko'p qirrali xarakterga ega. Chunki musiqa fanlari bo'yicha ta'lim natijalarini faqat nazariy bilimlarni test yoki yozma topshiriq yordamida aniqlash orqali to'liq ifodalab bo'lmaydi. Talabaning musiqiy tayyorgarligi uning nota savodxonligi, musiqiy eshitish qobiliyati, ritmni his qilishi, intonatsion aniqligi, ijrochilik texnikasi, asar mazmunini anglash darajasi, badiiy obraz yaratishi, ijodiy fikrlashi va pedagogik vaziyatlarda o'z bilimlarini qo'llay olishi bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Demak, musiqa fanlarida baholash obyekti ko'p komponentli bo'lib, u bilim, ko'nikma, ijodiy faoliyat va kasbiy kompetensiyaning yaxlit birligini qamrab olishi zarur.

Oliy ta’limda musiqa fanlarini o’qitishning amaliy xususiyati baholashga nisbatan ham alohida yondashuvni talab qiladi. Masalan, fortepiano yoki cholg’u ijrochiligi fanida talabaning natijasini faqat nazariy savollarga bergan javobi bilan aniqlash mumkin emas. Bu yerda asarni texnik jihatdan to’g’ri ijro etish, ritmik barqarorlik, artikulyatsiya, dinamika, frazirovka, uslubiy xususiyatlarni anglash va badiiy talqin qilish kabi ko’rsatkichlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xor va ansambl mashg’ulotlarida esa individual ijrochilik bilan bir qatorda jamoada ishlash, boshqa ovozlarni tinglash, dirijyor ko’rsatmalariga amal qilish, ansambl uyg’unligini saqlash kabi kompetensiyalar ham baholanishi lozim. Musiqa o’qitish metodikasida esa talabaning darsni loyihalashi, metod tanlashi, o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi hamda pedagogik vaziyatlarga mos qaror qabul qilishi ustuvor ahamiyatga ega.

Shu sababli musiqa fanlarida baholash tizimini takomillashtirishda “bir xil mezon - barcha fanlar uchun” tamoyilidan voz kechish va fanlarning mazmuni, faoliyat turi hamda kutilayotgan natijalariga mos differensial baholash mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Mazkur yondashuvda baholash mezonlari fan nomidan emas, avvalo, talaba dars yakunida nimani bilishi, nimani bajara olishi va qanday kasbiy vaziyatda qo’llay olishi kerakligidan kelib chiqadi.

Natijaga yo’naltirilgan baholashning asosiy mazmuni ham aynan shundan iborat. Bunda baholashning markazida “talaba nechta ball oldi?” degan savoldan ko’ra “talaba qanday natijaga erishdi?”, “ushbu natija qanday dalillar bilan tasdiqlanadi?” va “keyingi rivojlanish uchun nimalarga e’tibor berish kerak?” degan savollar turadi. Bunday yondashuv baholashni oddiy nazorat jarayonidan ta’limni rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmga aylantiradi.

Musiqa ta’limida baholashning mazmuni uch asosiy yo’nalishda namoyon bo’lishi mumkin. Birinchisi - diagnostik baholash bo’lib, talabaning boshlang’ich tayyorgarlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Ikkinchisi - shakllantiruvchi baholash bo’lib, o’quv jarayonida talabaning rivojlanishini kuzatish, xatolarini aniqlash va teskari aloqa berish imkonini yaratadi. Uchinchisi - yakuniy baholash bo’lib, belgilangan ta’lim natijalarining qay darajada egallanganini aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu uch bosqich bir-biridan uzilib qolmasdan, yagona pedagogik tizim sifatida tashkil etilgandagina baholashning rivojlantiruvchi funksiyasi kuchayadi.

Musiqa fanlarida diagnostik baholashning ahamiyati ayniqsa yuqori. Chunki talabalar oliy ta’limga turli darajadagi musiqiy tayyorgarlik bilan kirib keladilar. Ayrim talabalar ijrochilik bo’yicha kuchli bo’lishi mumkin, biroq nazariy bilimlari yetarli bo’lmisligi ehtimoli mavjud. Boshqa bir talaba esa nazariy jihatdan yaxshi tayyorgarlikka ega bo’lsa-da, ijrochilik yoki pedagogik amaliyotda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Demak, boshlang’ich diagnostika o’qituvchiga umumiy guruh natijasidan tashqari har bir talabaning individual ta’lim ehtiyojlarini aniqlash imkonini beradi. Bunday diagnostika oddiy nazorat savollari bilan chegaralanmasligi kerak. Masalan, solfedjio fanida musiqiy eshitish va intonatsiya, vokal fanida ovozdan foydalanish va nafasni boshqarish, fortepianoda texnik va badiiy ijro, xor fanida ansambl hissi, musiqa tarixi fanida tarixiy-musiqiy tahlil,

musiqi o‘qitish metodikasida esa dars loyihalash qobiliyati diagnostik topshiriqlar orqali aniqlanishi mumkin. Shu tariqa boshlang‘ich baholash keyingi pedagogik jarayonni individuallashtirish uchun asos bo‘ladi.

Natijaga yo‘naltirilgan baholashda keyingi muhim masala - ta’lim natijalarini aniq va o‘lchash mumkin bo‘lgan shaklda belgilashdir. “Talaba mavzuni o‘zlashtiradi”, “musiqani tushunadi” yoki “ijrochilik ko‘nikmasiga ega bo‘ladi” kabi umumiy ifodalar baholash uchun yetarli darajada aniq emas. Ularning o‘rniga talabaning real faoliyatini ifodalovchi natijalar belgilanadi. Masalan: “talaba berilgan musiqiy asarni uslubiy xususiyatlari asosida tahlil qiladi”, “asarni belgilangan texnik va badiiy mezonlarga muvofiq ijro etadi”, “musiqi darsining maqsadiga mos metodlarni tanlaydi”, “ijro natijasini mezonlar asosida tahlil qiladi” kabi natijalar baholash uchun aniqroq imkoniyat yaratadi.

Mezonlarning oldindan ma’lum bo‘lishi baholashning shaffofligini oshiradi. Talaba qanday talab asosida baholanishini bilganida, o‘z faoliyatini maqsadli tashkil etishi mumkin. Bu esa baholashni o‘qituvchi hukmi sifatida emas, talabaning o‘z rivojlanishini boshqarish vositasi sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Natijaga yo‘naltirilgan baholashda rubrikalardan foydalanish ham muhim didaktik imkoniyat hisoblanadi. Rubrika orqali baholash mezonlari va ularning darajalari aniq ifodalanadi. Masalan, ijrochilik topshirig‘ida “yuqori”, “yetarli”, “rivojlantirish zarur” kabi darajalar asosida texnik aniqlik, badiiy ifoda, uslubiy talqin va sahnaviy madaniyat ko‘rsatkichlari tavsiflanishi mumkin. Bunday yondashuv baholash jarayonida subyektivlikni kamaytirishga, talabaning o‘z kuchli va zaif tomonlarini ko‘rishga yordam beradi.

Musiqi fanlari bo‘yicha baholashda portfolio ham samarali vositalardan biri sifatida qaralishi mumkin. Portfolio talabaning bir martalik nazorat natijasini emas, balki ma’lum davr mobaynidagi rivojlanish dinamikasini ko‘rsatadi. Unga ijro yozuvlari, dars ishlanmalari, musiqiy tahlillar, ijodiy topshiriqlar, mustaqil ishlar, refleksiv yozuvlar, loyiha natijalari va o‘qituvchi tavsiyalari kiritilishi mumkin. Ayniqsa ijrochilik va metodik fanlarda portfolio talabaning kasbiy rivojlanishini kompleks baholash imkonini beradi. Baholashning rivojlantiruvchi xususiyatini ta’minlashda teskari aloqa alohida ahamiyatga ega. Ballning o‘zi talabaning nimani to‘g‘rilashi yoki qanday rivojlanishi kerakligini ko‘rsatmaydi. Masalan, “78 ball” talabaning ijrosidagi qaysi jihat yaxshi, qaysi jihat ustida ishlash kerakligini izohlab bermaydi. Shu sababli baholash natijasi bilan birga qisqa, aniq va rivojlanishga yo‘naltirilgan fikr-mulohaza berilishi lozim. Musiqi ta’limida teskari aloqa imkon qadar amaliy xarakterga ega bo‘lishi kerak. Masalan, “intonatsiya ustida ishlash zarur” degan umumiy fikr o‘rniga “yuqori registrdagi ikkinchi frazada intonatsion barqarorlikni saqlash uchun sekin tempda alohida mashq bajarish tavsiya etiladi” kabi aniq tavsiya talaba uchun ko‘proq foyda beradi. Xuddi shuningdek, dars loyihasini baholashda “metod noto‘g‘ri” deyish o‘rniga “mazkur metod tanlangan ta’lim natijasiga moslashtirilsa, o‘quvchi faoliyati yanada kuchayadi” tarzidagi teskari aloqa rivojlantiruvchi ahamiyatga ega.

Baholash jarayonida o‘z-o‘zini baholash va o‘zaro baholash mexanizmlaridan foydalanish ham talabaning refleksiv kompetensiyasini rivojlantiradi. Talaba o‘z

ijrosini tinglab, belgilangan mezonlar asosida tahlil qilishi, tengdoshining ijrosiga konstruktiv fikr bildirishi yoki o‘z dars loyihasining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi orqali o‘quv faoliyatining faol subyektiga aylanadi. Bunday yondashuv kelgusidagi musiqa o‘qituvchisining o‘z kasbiy faoliyatini mustaqil nazorat qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Musiqi ta’limida baholashning yana bir muhim didaktik jihat - jarayon va natija o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashdir. Ayrim hollarda talabaning yakuniy ijrosi yaxshi chiqishi mumkin, biroq uning ushbu natijaga qanday erishgani, qanday mashq qilgani va xatolar ustida qanday ishlagani ko‘rinmaydi. Boshqa holatda esa talaba dastlab qiyinchilikka duch kelib, keyingi mashg‘ulotlarda sezilarli rivojlanishga erishishi mumkin. Shu sababli musiqa fanlarida faqat yakuniy ijroni emas, rivojlanish dinamikasini ham hisobga olish muhimdir.

XULOSA

Oliy ta’limda musiqa fanlari bo‘yicha natijaga yo‘naltirilgan baholash tizimini takomillashtirish musiqa ta’limining zamonaviy mazmuni, kasbiy kompetensiyalarga qo‘yilayotgan talablar va talabaning individual rivojlanish ehtiyojlaridan kelib chiqadigan muhim pedagogik vazifadir. Musiqi ta’limining o‘ziga xosligi baholash jarayonini umumiy nazariy fanlardagi nazorat shakllari bilan cheklab qo‘ymasdan, bilim, ijrochilik, musiqiy eshitish, ijodkorlik, badiiy tafakkur, pedagogik faoliyat va refleksiyani kompleks ravishda baholashni talab etadi.

Tadqiqot mazmunidan kelib chiqib aytish mumkinki, natijaga yo‘naltirilgan baholashning samaradorligi, avvalo, aniq ta’lim natijalarini belgilashga bog‘liq. Talaba dars yoki modul yakunida qanday bilimga ega bo‘lishi, qanday amaliy faoliyatni bajara olishi va ushbu bilim hamda ko‘nikmalarni qanday kasbiy vaziyatda qo‘llashi oldindan belgilansa, baholash jarayoni ham ancha aniq va shaffof tashkil etiladi.

Musiqi fanlarining turli xususiyatlari baholash mezonlarini differensiallashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Musiqi nazariyasi va tarixida tahliliy fikrlash, nazariy asoslanganlik va musiqiy tafakkur ustuvor bo‘lsa, solfedjiyoda intonatsion va ritmik ko‘nikmalar, vokalda ovoz texnikasi va badiiy ifoda, cholg‘u ijrochiligida texnik mahorat va musiqiy talqin, xor va ansamblida jamoaviy ijro hamda hamkorlik, musiqa o‘qitish metodikasida esa pedagogik loyihalash va metodik qaror qabul qilish muhim hisoblanadi. Shu bois barcha fanlar uchun bir xil baholash topshirig‘i va mezonlarini qo‘llash o‘rniga umumiy didaktik tamoyillar asosida fan xususiyatiga mos baholash vositalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.

4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musiqi o‘qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. “Fargona” nashriyoti (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3, 127-132.
9. E’zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOIYILLARI. University Research Base, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(26), 192-195.
12. Кобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 291-295.